

rehozó narratív eljárások közötti kapcsolatok és különbségek vizsgálatát. Az Erdély-text olvasása során kezdeményezett szempontjainak konzekvens láttatásával, szakirodalmi választásaival meghatározó módon vesz részt az Erdély-text tárgyilag os értelmezéséhez szükséges diszkurzív tér megteremtéséért folytatott küzdelemben. Könyve egyszerre alakulás- és befogadástörténeti fejlemény. (*Magvető*)

KORPA TAMÁS

Több regiszter

LENGYEL IMRE ZSOLT: BESZÉLGETÉS FÁKRÓL

E recenzió alaphelyzetét – és ez rögtön szimptomatikusnak tűnik – maga a recenzeált kötet is megfogalmazza, a következő szavakkal: „Létezik a kritikaírásnak egy igencsak bizarr alfaja, amikor kritikusok más kritikusok kritikáit összegyűjtő köte-teiről írnak.” (161.) Lengyel Imre Zsolt így vezeti be Kosztolánci Tibor *A fiatal Os-vát Ernő* című könyvéről írt kritikáját. Metadiskurzusként is értett „meta-meta-metadiskurzusként” határozza meg e „bizarr” műfaj lényegét, amelyben „a sa-játunkkal megegyező státusú szövegeknek kell metanyelvként fölébe kerekednünk, mintegy az ő *műszerkészletüket* a mi (nem nagyon másmilyen) *műszerkészletünk-ke*l feltárni” (uo., kiemelés tőlem).

A minősítés érthető, és mégsem az: mintha belterjességet panaszolna fel ott, ahol e szó leginkább a dilettánsok demagóg érvrendszerében kaphat helyet (egy-más műszerkészletének bütykölését belterjességnek minősítettem). Kritikus kriti-kusról, költő költőről, novellista novellistáról: éppen a *megegyező státus* miatt vá-lik izgalmassá az efféle interpretáció. Mert egy ilyen párosítás lehetőséget ad a fel-szabadult beszédre, ezt irodalomtörténeti példákból is láthatjuk: ezek a szövegek egyfelől a rivalizálás kódjai szerint olvashatók, de emellett olyan szubverzívnek tekinthető szempontok is nagy szerephez jutnak bennük, mint a szubjektív tetszés. A *megegyező státus* rokonító ereje elég ahhoz, hogy bizonyos berögződéseken – legalább ideig-óráig – túllépjünk: stílusdivaton, kanonikus rendszereken, elvárt gondolkodásmódon. Egy távoli példa: Tandori Dezső fokozott lelkesedése Szép Ernő művésze-te iránt sok irodalomtörténészben finoman szólva is kérdéseket szül, de a lelkesedés csak aláhúzza, hogy minden költőnek – hát még egyik legnagyobb élő költőnknek! – szuverén joga azt nagy költőnek tekinteni, akit akar, az összes létező kánonra fittyet hányva. Más nézőpontok, más hangsúlyok érvényesülnek, ha hasonló beállítottságú az elemző és az elemzett: *similis simili gaudet*. Az átjárá-sok ilyen értelemben is termékenyek: a szokatlan izgalmas.

Visszatérve a kiemelt szavak rejtett értelméhez: ha elfogadom Lengyel Imre Zsolt köte-te egyik metakritika írásának (kettő van belőle) metaforikáját, most affé-le kék overálos szakiként szusszanok egyet, leteszem a szerszámosládámat, és ci-garettára gyűjtva bemászok a *cáig* alá, hogy lássam működik-e, vagy esetleg vala-

mit reparálni kell. Tudvalevő, hogy ezek a szakik mindig találnak valami hibát, amit borsos áron ők maguk hoznak helyre, hogy hamarosan kiderüljön, mindez fából vaskarika.

Roland Barthes *Kritika és igazság* című tanulmányának felosztása szerint az irodalomtudománynak „nem ez és ez az értelem, hanem [...] a mű értelmeinek sokasága” a tárgya, az irodalomkritika viszont a szöveg egy különleges értelmét emeli ki. (*Válogatott írások*, Budapest, Európa, é. n., 223–224.) Így értve a sokszor összerosott beszédmódokat/kategóriákat, Lengyel Imre Zsolt *Beszélgetés fákról* című kritikagyűjteményét (amely 2009 és 2012 között született írásokat tartalmaz) legalábbis tudományos igényű írások füzérének kell tekintenünk, mert e plasztikus nyelven megírt szövegekben a tárgyalt mű középpontban van ugyan, de ezzel mintegy párhuzamosan ugródeszkaszeretet is betölt, amely ugródeszkáról a kritikus az ideológiai kritika és az irodalomtörténet hínáros vizébe csobbanhat.

Irodalomkritikákat egy kötetbe összegyűjteni akkor van értelme, ha azok nemcsak az eredeti folyóiratbeli közlésnél mondanak többet könyvformában, de együtt, egybeszerkesztve is módosul, gyarapodik a jelentésük. *Lenyomat* az áttekintett időszak szépirodalmáról és kritikai beszédmódjáról, *dokumentum*, amelyből évek, évtizedek múlva is kiolvasható lesz valami erről az időszakról. Ezeket a feltételeket e kötet messzemenően teljesíti.

Lengyel Imre Zsolt termékeny kritikus, aki eltéveszthetetlenül sajátos hangú írásaiban egyszerre tudja működtetni rendszerekre és történeti folyamatokra érzékeny észjárását, aprólékos megfigyelőképességét, filozófiai műveltsége elemeit és a személyes-ironikus kiszólásait. Műfaja – és ez nem terjedelmi okok miatt van így – nem a zsrnálkritika, hanem az elemző, tudományos hangütésű, hosszasan argumentáló kritika. Voltaképpen nem csinál semmi eredetit vagy különlegest, csupán erősen utána olvas annak, amiről ír. Ennek az alaposágnak köszönhető, hogy – mint egy jó nyomozó – szeret a kérdések végére járni, nem találgat, hanem egyértelműen gyanúsít. Talán beláthatatlanul távolról indít néha (Bob Dylan karácsonyi lemeze – Krasznahorkai László: *Az utolsó farkas*; a magyar irodalom életkorának kiszámolása – Kukorelly Endre: *Ezer és 3*), vagy túlságosan messzire kerül a tárgyalt könyvtől, ez azonban csak látszólagos; ha félrevisznek is néha a kérdések, olykor túlbonyolítottnak tűnik is az előadásmód, de a végén nem hibázik, ahogy Columbo sem, soha: kitűzött célját, a konklúzió levonását épp olyan biztonsággal éri el, mint amilyen bizonytalannak tűnik a végkimenetel útközben.

Komoly érv a kötet létjogosultsága mellett, hogy az írások külön-külön is rendre nagy irodalomtörténeti íveket vázolnak fel, a közelmúlt (huszadik század második fele, kitüntetett módon a rendszerváltás és az azóta eltelt időszak) irodalmát is dinamikus folyamatokban zajló eseménysornak láttatják (külön figyelmet érdemel a „prózaforradulat” utóéletének értékelése és a realizmus kódjainak való megfelelés árnyalt elemzése). Olyan kontextualista megközelítéssel, amely sosem izoláltan veszi szemügyre tárgyát: mindig tud arról, hogy az irodalmi műalkotás mint olyan per definitionem képtelen különállóan létezni. Ezeknek a folyamatoknak a megfogalmazása azért bír nagy jelentőséggel, mert az interpretátor hatalmát mutatják: az egyes művek helyiértékének kijelölése beszédaktus, olyan cselekvés, amely potenciálisan (nem csekély) hatással van, akár tudattalanul is, az irodalmi mező ala-

kulására. Lengyel Imre Zsolt rendkívül alapos érvelésmódja és körültekintő érveléslete különös súlyt ad ezeknek a beszédaktusoknak.

A szerző kritikai-tudományos nézőpontja szerencsére nem rögzített, hanem mozgékony, üdvözlendő módon a szemlélet tárgyához idomul. Ez nem elvtelenséget jelent, hanem ellenkezőleg, a kritikus bízik saját ítéleteiben és felkészültségében, ezért megengedhet magának bizonyos rugalmasságot. A kötet a kritikai distancia különféle változatait mutatja fel: jóllehet a távolságtartó, enyhén gunyoros hang majd minden mondatban ott lappang, az ítélet mindig áttételesen hangzik el. Sokat idéz más kritikusoktól, rendre továbbgondolva, továbbalakítva azok meglátásait; ritkán ért velük egyet teljesen. Radikális ellenvéleményét sok esetben elegáns költői kérdésekbe csomagolja, szándékosan kerüli a nyílt ellentmondást. Ezáltal a diskurzusban akkor is „jófiúként” vesz részt (Vári György megvilágító erejű fülszövegében megjegyzi: „Lengyel Imre Zsolt minden kíméletlen szellemessége ellenére nem rosszfiú”), ha világosan érezhető indulattal ír, például Király Levente *Énekek éneke* című kötetéről: „De biztos, hogy a posztmodern iróniának a fundamentalizmus az egyetlen ma elérhető alternatívája? És ha még netán így is lenne, biztos, hogy ennek még örülni is kell, csak mert megszoktuk, hogy a divathullámok elmúlnak és ellentétükbe csapnak át?” (34.) Ezzel az eljárással a kritikák pontosan azt a bevonódást, involválódást érik el, amit – mutatis mutandis – ők maguk is elvárnak vagy adott esetben hiányolnak a recenzeált könyvekben. Legfontosabb számára a szöveg *hitele*, legnagyobb mumusa pedig az *unalom*. Barna Dávid *Egy magyar regény*éről ezt írja összegzőként: „Az elbeszélőt nem látjuk, a történetét nem hisszük el: a szöveg sehol sem érintkezik a közös valóságunkkal, nincsen tehát hol a lábunkat megvetni, hogy involválttá váljunk. Marad tehát a végére ennek az egészen radikális elidegenítő gesztussorozatnak a csodálata – vagy az unalom.” (53.) Vagy: „Ez – a mottóra, a fülszövegre sőt a borítóképre is kiterjedő – egyszólamúság az, ami nem teszi lehetővé, hogy a szöveg abszurditásai mögött valamiféle parodisztikus szándékot tételezzünk fel.” (33.) Látható, hogy ezekkel a kategorikus kijelentésekkel – függetlenül igazságtartalmuktól – retorikailag nehéz vitába szállni, és ez Lengyel attitűdjére általában jellemző: az aprólékosan adatolt, filológiai és textológiai háttérrel alaposan alátámasztott megállapítások az olvasónak szóló parancsokként működnek.

Szorosan idetartozik még a kötet pozícióját kijelölő Brecht-mottó (az *An die Nachgeborenen* című vers egy szakasza, németül) és a zárószöveg, amely, noha Túry György *Amerikai etikai kritika* című kötetéről íródott, inkább tanulmánynak tekinthető, amely nem nélkülözi a kiáltvány műfajának jellegzetességeit sem. A kötet címe a Brecht-idézetből való: a versben a fákról való beszélgetés látszólag ártalmatlan és semleges, legalábbis akkor, ha megpróbálunk eltekinteni a fa toposz szerteágazó kulturális rétegzettségétől, amely nem véletlenül juttat eszünkbe fontos szövegeket Nemes Nagy Ágnestől Pilinszky Jánoson át Nádas Péterig. Ugyanakkor, a fákról való beszélgetés *bűncselekmény* is („Ein Gespräch über Bäume fast ein Verbrechen ist”): e poétikus túlzás pontosan leírja a radikálisan szemlélődő és dolgozó bölcsész-irodalmár jelenlegi helyzetét: vagyis mindazok helyzetét, akiknek és akikről ez a kötet biztosan szól. Innen látszik csak igazán, milyen nagy jelentősége van a kérlelhetetlen, hiteles, minőségi megszólalásnak. A fülszö-

veg által is megemlített, részben a félműveltség, a lustaság, részben a szakmai alapokra helyezett szekértábor-logika folyományaként létrejött „affirmatív szirup” nemcsak bizonyos (élet)műveket vesz körbe, de könnyen előnthezi az egész kulturális szcénát, ha ugyan még nem öntötte el. Ennek elkerülése érdekében van szükség az egyenes beszédre, a kitartó, konok, *etikus* vizsgálódásokra.

A kötet utolsó mondata a már említett programadó kritikát ekképp zárja le (és nyitja fel): „Az olvasót azonban mindez [Túry György elemzéseinek elemzése] (remélhetőleg) nem arról győzi meg, hogy az etikának mégsincszen keresnivalója az irodalomtudományban, hanem hogy abból még többre lenne szükség – minden szinten.” (178.) A deixist némi önkénnyel, de talán nem teljesen a szerző intenciója ellenében átértelmezve az egész kötetre rávetíthetjük ezt a felhívást: ez a kulcsmondat összegzi Lengyel Imre Zsolt kritikus szándékait és célkitűzéseit.

Az etikai szempontból elkötelezett, tehát felelősségteljes olvasó örömmel konstatálja, hogy Spiró György *Tavaszi tárlat* című regénye – miközben „a magyar irodalomban talán senki sem képviseli hozzá hasonló következetességgel és nosztalgiamentességgel a posztmetafizikus gondolkodás minden, igen gyakran keserű konzekvenciáját, addig az ezzel egy töről fakadó posztmodern nyelvi székszis jóformán meg sem érinti” – az 1957 május elsején rendezett nagyszabású rendszerlegitimáló-ellenforradalmi gigagyűlés irodalmi megjelenítésével hozzájárulhat annak a munkának a megkezdéséhez, amellyel feltárható a közbeszédben évtizedek óta nagyvonalúan nemzeti identitásunk tudattalanjába söpört kérdés: „hogyan lett ötvenhat népéből Kádár népe.” (97.) Grecsó Krisztián az olvasók körében népszerű *Mellettem elférsz* című regényéről a korpusz immanens narratív ellentmondásaira rámutatva állapítja meg: „nem egészen világos, hogy lehet-e a múlthoz való kétséges viszony valamiféle bemutatásaként, esetleg kritikájaként olvasni” (43.), miközben reflektál a széles olvasóközönség reflektálatlan értelmezési stratégiáira is. Tóth Krisztina *Pixel* című könyvének elemzésében „komoly kétségeinek” ad hangot, vajon az ideológiai „prekonceptióknak [...] minden kritikai és szubverzív erőt nélkülöző újrahasonosítása hasznos és üdvözlendő-e” (58.), Tamkó Sirató Károly „újrafelfedezésének” filológiai hátterét vizsgálva pedig voltaképpen egy hamis művészportré kultikus ihletettséggű megkonstruálásának kísérletét leplezi le (160.).

A *Beszélgetés fákról* kritikusa komolyan veszi a tárgyat és saját magát is. Előfeltevései között nem szerepel, hogy véleményét explicit módon, értékelő jelleggel meg kell fogalmaznia, ezért inkább csak sejteni lehet, a recenzeált könyvek közül melyek találták el igazán az ízlését. Sokat kritizál, de keveset dicsér: úgy kell kihámozni hosszas körmondataiból a tiszteletteljes, elismerő bölintést Szvoren Edina, Spiró György vagy Petrik Iván műveiről szóló írását olvasva. Lengyel Imre Zsolt nem rajong, sokkal inkább kételkedik, ötöl-hatol, ironizál. Nem véletlenül idéztem épp Barthes-ot az elején, aki életművével közismert módon a rigorózus strukturalizmus felől indulva érkezett meg a „szöveg örömeig”. Ez az, amit hiányolok ezekből a kritikákból. A szerző élvezetes, szellemi kihívásokat és olykor alig használt idegen kifejezéseket tartogató nyelve könnyen kiválthat bennünk egyfajta intellektuális gyönyört – ez habitus kérdése, de a kritikus olvasás közben érzett örömét nem mutatja fel. Pedig szerintem ez az alapvetően *erotikus* viszony, ami

bennünket, olvasókat az olvasás minden drognál addiktívabb szenvedélyéhez köt, alapvető fontosságú, olyannyira, hogy még az olvasás etikai dimenziója is (ami már kilép az egyén hatóköréből, és a közös – lokális, nemzeti, globális – térben kezd működni) csak ezen keresztül közelíthető meg. (*Műút*)

POGRÁNYI PÉTER

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen

Felelős vezető: Becker György vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.